

Новітні тенденції народжуваності у міських поселеннях України

І. НАКАЛЮЖНА,

Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України ім. В. М. Птухи м. Київ

В статті аналізуються новітні тенденції народжуваності у міських поселеннях України та м. Києві, розглядаються структурні особливості та їх зміни в динаміці даного демографічного процесу. На основі результатів дослідження здійснюється спроба прогнозувати зміни в дитородній поведінці населення на перспективу та пропонуються деякі напрями поліпшення умов дитородної діяльності населення.

В статье анализируются современные тенденции рождаемости в городских поселениях Украины и г. Киеве, рассматриваются структурные особенности и их изменения в динамике данного демографического процесса. На основе результатов исследования предпринимается попытка прогнозировать изменения в детородной активности населения на перспективу и предлагаются некоторые направления улучшения условий детородной деятельности населения.

The modern tendencies of fertility in the city settlements of Ukraine and in Kiev are analyzed in the paper. The structural peculiarities and their changes in the dynamics of fertility are examined. The attempt of projection changes of fertility is undertaken on the basis of findings of research. Some directions of improvement terms of reproductive activity are proposed.

Ключові слова: *народжуваність, дитородна активність, сумарний коефіцієнт народжуваності, вікові коефіцієнти народжуваності, позашлюбна народжуваність, середній вік матері, черговість народження.*

Постановка проблеми. Проблема народжуваності у ХХ–ХХІ ст. стала однією з найбільш актуальних світових демографічних проблем. В деяких країнах вона, як і раніше, викликає занепокоєння через зростання чисельності населення, в інших (найбільш економічно розвинутих) — несприятлива демографічна ситуація виникла внаслідок різкого зниження народжуваності, яке загрожує депопуляцією. Демографи розглядають падіння народжуваності як закономірний процес зміни типів відтворення населення. Однак у великих містах і окремих регіонах нашої країни воно викликало такі наслідки, як прискорене збільшення частки людей похилого віку у структурі населення, дефіцит робочої сили, необхідність її поповнення за рахунок відтоку із сільської місцевості.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Низка робіт, присвячених народжуваності, її чинникам та

результатам впливу на цей процес заходів демографічної політики, належить знаному вітчизняному демографу В. Стешенко¹, а також російським дослідникам В. Беловій, В. Борисову, О. Кайлової, К. Щербаковій, С. Захарову, А. Вишневському². На сучасних українських матеріалах динаміку, регіональну диференціацію народжуваності та можливості стимулювання дитородної активності населення вивчають також О. Макарова, З. Пальян, І. Курило, С. Аксьонова³ та інші науковці.

Метою цього дослідження є аналіз специфіки народжуваності у міських поселеннях України та м. Києві, оскільки столиця відрізняється вищим добробутом ніж інші регіони. В містах України, а особливо у Києві, нині зосереджено майже весь потенціал розвитку країни: фінансовий, промисловий, інтелектуальний, соціально-демографічний, інфраструктурний та адміністративний. Тому доцільно

¹ Стешенко В. С. Падіння народжуваності / Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / В. С. Стешенко, В. П. Піскунов, І. О. Курило та ін. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. — 560 с.; Стешенко В. С. Когортна народжуваність і плідність у жінок України / В. С. Стешенко // Демографічні дослідження: зб. наук. пр. — К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. — Вип. 25. — С. 9–33.

² Белова В. А. Число детей в семье / В. А. Белова. — М.: Статистика, 1975. — 175 с.; Кайлова О. В. Семейная политика в странах Европейского Союза (социально-демографические аспекты): Автореф. дис. ... канд. эк. наук. — М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. — 20 с.; Захаров С. Растет ли российская рождаемость? / С. Захаров // Население и общество. — 2002. — № 68; Вишневский А. Особенности российской рождаемости / А. Вишневский // Население и общество. — 2006. — № 100.

³ Макарова О. В. Тенденції народжуваності та нові підходи до демографічної політики / О. В. Макарова / Вісник Прикарпатського ун-ту. Серія: Економіка. — Івано-Франківськ, 2007. — Вип. 4. — С. 149–153; Пальян З. О. Регіональні особливості народжуваності в Україні / З. О. Пальян / Населення України. — 2004. Регіональні аспекти демографічного розвитку. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ; Держкомстат України, 2004. — С. 83–102; Курило І. О. Народжуваність в Україні: аналіз детермінант та статистична оцінка ефектів пронаталістських заходів / І. О. Курило // Статистика України. — 2007. — № 4. — С. 80–89.

проаналізувати структуру народжуваності за віком матері, шлюбним станом та черговістю народження за останні десять років.

Виклад основного матеріалу. З 2002 р. в Україні спостерігається певне зростання рівня народжуваності. У нашій країні новітнє підвищення народжуваності після спаду кінця 1990 — початку 2000-х рр. більш виражене у міських поселеннях і менше — в сільській місцевості. В містах нашої країни нині проживає 68% всього населення, тут відбувається більше половини всіх народжень. Чисельність новонароджених у 2008 р. у міських поселеннях України (включаючи м. Київ) збільшилася порівняно з 1999 р. на 42,3%, а у сільській місцевості — на 22,3%. При цьому частка міського населення за цей період коливалася в дуже незначних межах, що свідчить саме про випереджальне підвищення дітородної активності міських жителів.

Сумарний коефіцієнт народжуваності, що є більш коректним показником, за досліджуваний період як у містах України в цілому, так і в місті Києві збільшився на 44% (безпрецедентно низьке значення цього показника спостерігалось у 1999–2001 рр. — 0,9 дитини) і у 2008 р. становив 1,3 дитини, тобто в середньому жінка протягом репродуктивного віку могла народити трохи більше однієї дитини (рис. 1). Оскільки основні переваги від економічного зростання отримали мешканці великих міст, то саме вони здобули відносно високі доходи, а міське середовище стало більш привабливим, ніж сільське, особливо для бідних верств населення.

В останні роки визначальну роль у новітньому підвищенні народжуваності відіграє саме пожвав-

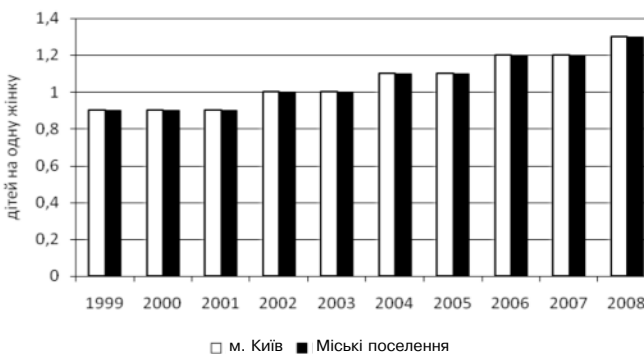

Рис. 1. Динаміка сумарного коефіцієнта народжуваності у міських поселеннях України та м. Києві за 1999–2008 рр.*

* Джерело: Державний комітет статистики України

лення повікової дітородної активності жінок. У 2008 р. порівняно з 1999 р. у міських поселеннях України підвищення таких повікових коефіцієнтів спостерігалось у всіх вікових групах жінок, за винятком групи 15–19-річних, в якій інтенсивність дітонародження зменшилася на 6%. Чим старшими були жінки репродуктивного віку, тим вищим був приріст народжуваності. Так, інтенсивність народжуваності у жінок 20–24 років збільшилася на 5,4%, у групі жінок 25–29 років — на 71,3% і у 2008 р. народжуваність у цих групах жінок зрівнялася. При цьому більш високі темпи підвищення повікових коефіцієнтів народжуваності спостерігаються у жінок 30–34 (у 2,2 разу) та 35–39 років (у 2,7 разу). Крім того, у жінок 40–44 та 45–49 років підвищення рівня дітонародження становило відповідно 2,1 та 2 рази.

Якщо ж розглянути м. Київ, то падіння коефіцієнтів народжуваності спостерігається як у наймолодших жінок 15–19 років (на 25,2%), так і 20–24-річних (на 9,7%). Дані рис. 2 наочно показують, що пік дітородної активності мешканок столиці припадає на групу жінок 25–29 років.

Заслуговує на особливу увагу група жінок 35–39 та 40–44 років. Рівень народжуваності у жінок цього віку порівняно з 1999 р. збільшився відповідно у 3,1 та 2,7 разу. Крім того, інтенсивність народжуваності у жінок найстаршого репродуктивного віку 45–49 років підвищилася у 2,5 разу.

Отже, підвищення повікової інтенсивності народжуваності у містах у жінок старшого віку в даний період свідчить про «постаріння» материнського контингенту та перебудову вікової моделі народжуваності. Соціально-економічні умови останнього десятиріччя ХХ ст. зумовили «звуження матеріальної бази для реалізації потреби в дітях», внаслідок чого молоді подружжя «почали відкладати народження дітей»⁴, очікуючи кращих часів. Крім того, має місце реалізація «зблокованих раніше установок до дітонародження у старших вікових групах»⁵. Відомий російський демограф В. М. Архангельський переконаний, що трансформація вікової моделі народжуваності, її зміщення до більш старших вікових груп свідчить про зміну ціннісних орієнтацій з обзаведення сім'єю на прагнення спочатку «стати на ноги»⁶. На думку іншого російського демографа С. В. Захарова, відбувається пошук оптимальної моделі життєвого циклу людини, яка відповідає реаліям сучасного буття, серед яких чільне місце посідають високі вимоги до освіти і рівня матеріального добробуту, взаємна участь подружжя у

⁴ Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 рр.). Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 р. — К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. — С. 59.

⁵ Русанова Н. Е. Новые тенденции рождаемости в России / Н. Е. Русанова // Народонаселение. — 2007. — № 3. — С. 152.

⁶ Архангельский В. Н. Дети в семье: позже и меньше / В. Н. Архангельский. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.demographia.ru>.

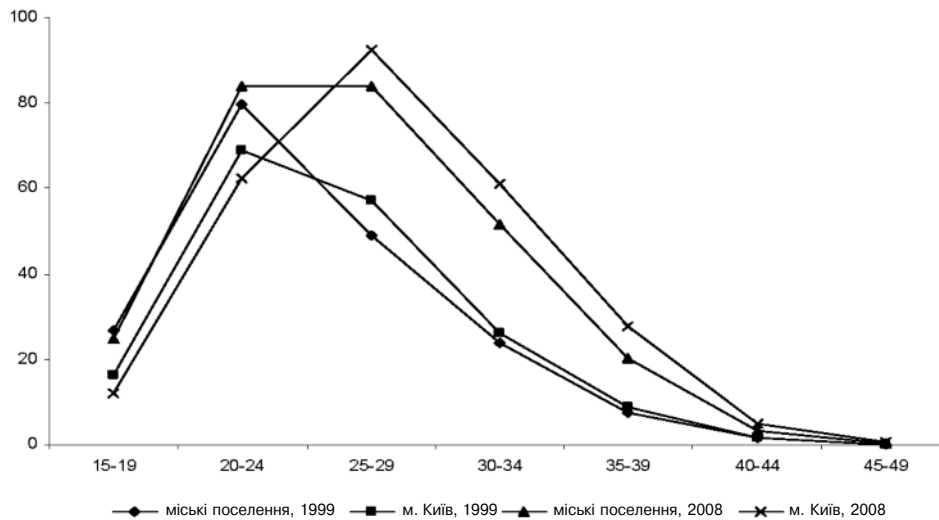

Рис. 2. Повікові коефіцієнти народжуваності жінок міських поселень України та м. Києва у 1999 і 2008 рр., %^{*}

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

формуванні сімейних доходів і виконання сімейних обов'язків тощо⁷.

Зміни повікової інтенсивності народжуваності призвели до підвищення середнього віку матері при народженні дитини. Ця тенденція виразніша в міських поселеннях, а особливо у столиці нашої країни — м. Києві. Так, середній вік матері при народженні дитини в містах України у 2008 р. становив 26,3 року і за останнє десятиріччя збільшився на 1,7 року. При цьому в Києві середній вік матері при народженні дитини становив 27,7 року і за десять років збільшився на 2,3 року. Тобто можна припустити, що нині у містах України, а особливо у столиці, провідним фактором постаріння народжуваності є саме відкладання народжень до моменту здобуття освіти та закріплення на робочому місці. Ця тенденція є позитивною в тому сенсі, що велика питома вага народжень серед жінок надто молодого віку (до 18 років) є несприятливою і проблематичною з точки зору збереження здоров'я матері та дитини⁸.

Важливою структурною характеристикою народжуваності є черговість народження. На сьогодні троє з п'яти новонароджених у міських поселеннях України — це первістки. Частка других дітей серед новонароджених коливається біля позначки 1/3 (за підсумками 2008 р. це 33,4% народжених у містах і 31,3% — у м. Києві) (рис. 3).

Позитивною тенденцією є те, що частка других дітей порівняно з 1999 р. хоч і незначно, але збільшилася на 6,5 в. п. у містах України та на 5,8 в. п. у м. Києві, причому найістотніше у 2008 р. порівняно з

2005 р. (3,7 в. п. у містах та 3,4 в. п. у м. Києві). А от питома вага третіх дітей серед новонароджених у містах збільшилася лише на 1,1 в. п., що більше ніж у Києві у 1,2 разу. Що ж стосується дітей вищих черговостей народження (четвертої, п'ятої і подальших), то за останнє десятиріччя їх частка серед новонароджених навіть зменшилася, хоча незначне її збільшення спостерігалось у 2008 р. порівняно з 2005 р.

Отже, новітні зміни у структурі народжуваності у містах за черговістю народження свідчать про певний приріст новонароджених другої-третьої черговостей народження. Однак нині частка дітей вищих черговостей у містах є значно меншою, ніж у сільській місцевості, а надто у м. Києві, де на сьогодні первістки становлять 62,7%. В сучасному постіндустріальному суспільстві зміна функцій сім'ї, застосування контрацепції, посилення несімейної орієнтації жінок на особисті досягнення та успіх зменшують потребу в дітях і поступово призводять до поширення моделі 1–2-дітної родини.

В цілому результати дослідження сучасної структури народжуваності у містах та її зрушень за останні десять років дозволяють зробити висновок про наявність резервів подальшого підвищення дітородної активності, зокрема стосовно народження других дітей, а також дітей вищих черговостей народження.

Міста не лише дають можливість отримати вищу освіту, вони ще й викликають таку потребу. По мірі того, як мешканець міста засвоює міську психологію та міський спосіб життя, він намагається отримати більш високу освіту. Зрозуміло, це вимагає додатко-

⁷ Захаров С. В. Перспективи изменения модели рождаемости в России / С. В. Захаров // Народонаселение. — М., 2004. — № 3. — С. 40.

⁸ Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991–2003 рр.). Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 р. — К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. — С. 66.

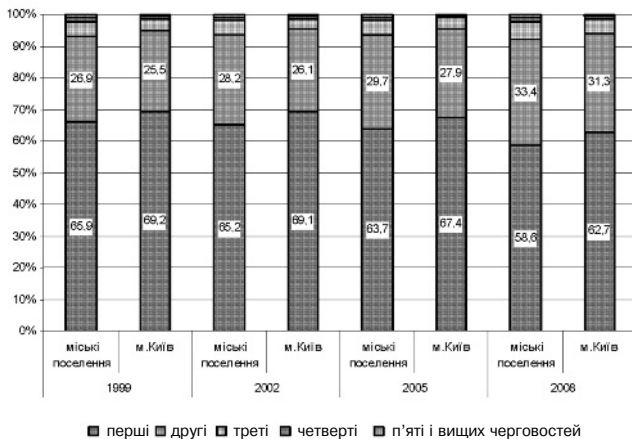

Рис. 3. Розподіл новонароджених у міських поселеннях України та м. Києві за черговістю народження у 1999, 2002, 2005 та 2008 рр.*

* Розраховано за даними Державного комітету статистики України

вих матеріальних витрат та часу, однак престиж вищої кваліфікації та освіти настільки значний, що заради цього обмежуються інші потреби і навіть потреба в дітях та сім'ї.

Заслужують на увагу також результати проведеного аналізу середнього віку матері при народженні дітей різних черговостей у містах України. Певні вікові особливості народжуваності дітей різних черговостей демонструють показники, наведені у табл. 1.

Первістків і дітей другої черговості міські жінки народжують у порівняно молодому віці, адже навіть третя дитина народжується у жінок в середньому у віці 31 рік. Водночас цей показник у м. Києві наближається до позначки 33 роки. Друга особливість полягає у скороченні, зі збільшенням черговості народження, різниці у віці матері при народженні дітей суміжних черговостей. Так, міська матір другої дитини старша за матір первістка в середньому на 4,79 року та на 4,5 року у м. Києві. Матері дітей третьої черговості народження старші за матерів, у яких народилися другі діти, вже на 2,43 року у містах та 2,53 року у м. Києві; для матерів третіх і четвертих дітей ця різниця ще менша (1,65 та 1,8 року відповідно). Це свідчить про те, що жінкам найважче зважитися на народження саме другої дитини, причому це більш характерно в цілому для міських матерів, ніж для мешканок столиці. А от щодо дітей третьої і вищих черговостей народження спостерігається вже протилежна ситуація.

Виявити ще одну особливість допомагає аналіз змін середнього віку матері при народженні дітей різних черговостей у динаміці за досліджуваний період. Найвиразніше сучасна тенденція «постаріння наро-

джуваності» спостерігається стосовно народження дітей перших двох черговостей, особливо щодо перших дітей у столиці нашої країни, а для подальших черговостей підвищення середнього віку матері при народженні дитини є не таким відчутним. Так, показник середнього віку матері за останні десять років збільшився: при народженні першої дитини – на 1,43 року у містах та 2,03 року у м. Києві, другої дитини – на 1,47 та 1,73 року, третьої – на 0,55 та 1,28 року відповідно. Що ж стосується дітей четвертої та вищих черговостей народження, то згадуваний показник у м. Києві збільшився на 1,1 року, а от у міських поселеннях в цілому по Україні хоч і незначно, але зменшився (на 0,1 року). Отже, на даний час в містах України більш чітко простежується тенденція «постаріння» матерів та зміни самої моделі народжуваності.

Характерною особливістю нової моделі народжуваності у містах України в останні роки є зростання частки дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, яка нині перевищила 1/5 усіх народжених. У 2008 р. вона становила 20,4% і порівняно з 1999 р. зросла на 2,5 в. п. в той час, як навіть у м. Києві цей показник становив 16,5% та за останні десять років зменшився на 1,5 в. п. Міські жителі більшою мірою схвалюють незареєстровані шлюби порівняно з селянами, і молодь віком 15–29 років – порівняно з особами старшого віку. Особи старше 30 років більш позитивно сприймають незареєстрований шлюб, коли подружжя не має дітей, а для молоді цей фактор (наявність дітей) у даному контексті не є таким важливим⁹. Такі структурні зрушення за ознакою шлюбного стану матері значною мірою обумовлені не тільки підвищенням власне позашлюбної дітородної активності, а й сучасними особливостями шлюбності і розлучуваності, формування шлюбно-сімейного складу населення. Нині досить поширеними є консенсуальні шлюби, які, вочевидь, поширюватимуться і надалі. Тож можна зробити висновок, що позашлюбні народження пов'язані не лише із самотністю жінок, а й з відмовою батьків від реєстрації шлюбу. Вчені занепокоєні сучасними змінами у шлюбно-сімейних відносинах і непередбачуваністю їх віддалених наслідків і вбачають у зростанні рівня позашлюбної народжуваності вияв глобальної системної кризи сім'ї в умовах індустріально-ринкової цивілізації¹⁰. Крім того, до негативних явищ у сфері шлюбно-сімейних відносин призводить відсутність реальних умов гармонійного поєднання професійних і сімейних ролей.

У міських поселеннях спостерігаються відмінності у розподілі чисельності дітей, народжених у шлюбі та поза шлюбом, за віком матері. За останнє десятиріччя кількість дітей, народжених поза офі-

⁹ Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – С. 96.

¹⁰ Социология семьи. Под ред. А. И. Антонова. – М.: ИНФРА-М, 2005. – С. 314.

Таблиця 1

Середній вік матері за черговістю народження дитини у міських поселеннях України та м. Києві у 1999 та 2008 рр., років*

Черговість народження	1999		2008	
	Міські поселення	м. Київ	Міські поселення	м. Київ
Перша	22,66	23,78	24,09	25,81
Друга	27,41	28,58	28,88	30,31
Третя	30,79	31,56	31,34	32,84
Четверта і наступні	33,05	33,54	32,99	34,64
Усі черговості	24,58	25,43	26,31	27,66

*Розраховано за даними Державного комітету статистики України

ційно зареєстрованим шлюбом, найістотніше зменшилася у молодих матерів до 20 років (на 25%) та дещо менше – у жінок найактивнішого репродуктивного віку 20–24 років (на 11,3%). Починаючи з 25 років, частка позашлюбних дітей стрімко зростає, особливо у жінок старше 30 років. У м. Києві спостерігається така ж тенденція, хоча частка позашлюбних дітей у жінок до 20 років зменшилася значно більше (на 45,7%). Однак позашлюбна народжуваність у м. Києві серед жінок старшого репродуктивного віку є набагато поширенішою, ніж в цілому у містах України. Так, частка дітей, народжених жінками старше 30 років, які не перебувають в офіційно зареєстрованому шлюбі, станом на 2008 р. становила 39% загальної кількості позашлюбних народжень, в той час як у містах – 29,4% (табл. 2).

Отже, позашлюбна народжуваність у нас є більш високою саме у наймолодших вікових групах жінок та у жінок старшого репродуктивного віку. За даними В. М. Архангельського, фактори народження дітей

самотніми жінками відрізняються у жінок різного віку: більшість жінок молодше 20 років вказують на вимушений характер пологів за небажання мати дитину, а більшість тих, хто старший 30 років, – на бажання народити дитину за неможливості вийти заміж¹¹.

Неоднозначний вплив на народжуваність має зайнятість населення. З одного боку, зайнятість скорочує вільний час, зокрема для догляду за дітьми, і тому зменшує схильність до народження наступної дитини. З іншого – зайнятість сприяє підвищенню матеріального рівня населення, а тому і можливості забезпечення дітей. З рис. 4 видно, що рівень народжуваності міського населення все ж є вищим за рівень зайнятості. Однак у найближчому майбутньому слід очікувати перевищення рівня зайнятості над народжуваністю, що вже спостерігається у розвинутих європейських країнах, адже вік найвищої дитородної активності збігається з періодом закінчення освіти та пошуком і закріпленням на робочому місці.

Таблиця 2

Розподіл дітей, народжених у зареєстрованому шлюбі та поза ним, за віком матері у міських поселеннях України та м. Києві у 1999 і 2008 рр., %**

Вік, років	Міські поселення				м. Київ			
	народжені у зареєстрованому шлюбі		народжені поза зареєстрованим шлюбом		народжені у зареєстрованому шлюбі		народжені поза зареєстрованим шлюбом	
	1999	2008	1999	2008	1999	2008	1999	2008
до 20	13,9	6,1	18,0	13,7	8,6	2,9	13,8	7,5
20–24	44,4	34,9	33,5	30,2	42,0	25,9	29,8	23,0
25–29	25,8	33,5	24,5	26,7	31,2	38,6	28,9	30,5
30–34	11,1	18,2	13,9	18,7	12,2	22,8	16,2	23,6
35–39	4,0	6,3	7,0	8,9	5,0	8,4	8,2	12,7
40–49	0,8	1,0	1,6	1,8	1,0	1,4	2,0	2,7
не вказано	0,0	0,0	1,5	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**Розраховано за даними Державного комітету статистики України

¹¹ Архангельский В. Н. Факторы рождаемости / В. Н. Архангельский. – М. : ТЕИС, 2006. – С. 166–171.

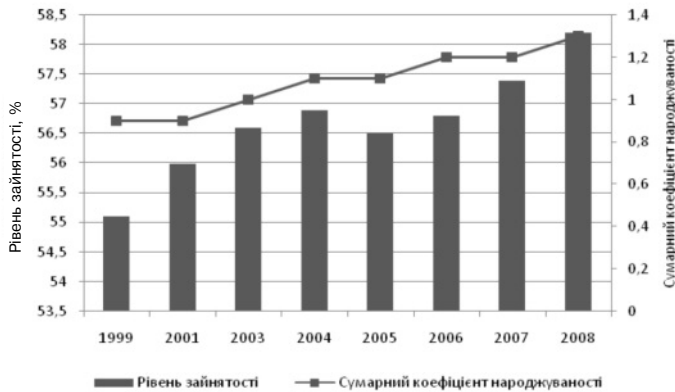

Рис. 4. Рівень зайнятості та рівень народжуваності міського населення України у 1999–2008 рр.*

* Джерело: Державний комітет статистики України

Висновки за результатами дослідження. Дітородна активність населення є важливою складовою його відтворення, необхідною для заміщення поколінь, забезпечення чисельного оновлення й досягнення таким чином стабільності існування відповідної спільноти, народу, нації.

Радикальна зміна структури потреб, трансформація системи соціальних цінностей, зокрема щодо родини, торкнулися перш за все ставлення до дітей. Міське населення більшою мірою, ніж сільське, націлене на професійну кар'єру, навчання, а також відпочинок. Бажання мати дітей залишається вагомим у системі цінностей міських мешканців, однак увага, час, кошти, які сім'я може виділити на дітей, обмежують їх кількість одним, двома.

Сучасній народжуваності у містах України властиві такі особливості: підвищення рівня дітородження у жінок старше 25 років і, як наслідок, збільшення середнього віку матері при народженні дитини; перехід до однодітності через намагання батьків забезпечити дитині кращу якість виховання та освіти; трансформація шлюбно-сімейних стосунків та інституту сім'ї; поширення консенсуальних шлюбів та позашлюбних народжень.

Такі ж особливості виявились і в столиці нашої держави — м. Києві. Однак відмінність м. Києва від усіх міських поселень полягає в тому, що найвищий рівень дітородної активності припадає вже на групу жінок 25–29 років і середній вік матері при народженні першої дитини наближається до 26 років. Незважаючи на певне підвищення, сучасна народжуваність у столиці все ж є дуже низькою і недостатньою навіть для простого відтворення населення. Як відомо, для збереження чисельності населення внаслідок заміщення поколінь потрібно, аби на кожні десять жінок припадало 22 народжені дитини.

І хоч у м. Києві рівень життя вищий, порівняно з іншими регіонами України, але й тут навіть простого природного відтворення населення не відбувається.

Київ не лише адміністративно-політичний центр, а й багатофункціональне місто, де зосереджуються високі технології, великий науковий і культурний потенціал. Одна з основних причин низької народжуваності полягає в суперечності між значним розширенням матеріальних і духовних потреб і відносно обмеженими економічними можливостями задоволення цих потреб. До того ж в умовах столиці в свідомості населення склалися порівняно високі стандарти життя щодо одягу, харчування, відпочинку, виховання й утримання дітей.

В подальшому слід очікувати підвищення народжуваності у жінок старшого віку. Ця тенденція вже тривалий час спостерігається в розвинутих європейських країнах. Адже вже зараз, як бачимо, для жінок пріоритетне значення має отримання вищої освіти та здобуття певних успіхів у професійній кар'єрі, а вже потім реалізація своєї дітородної функції. Набуття фінансової незалежності та свободи для сучасної молоді стають більшою цінністю, ніж народження та виховання дітей, що сприяє відкладенню планів дітородження до віку, не кращого за біологічними критеріями.

Підтриманню й підвищенню дітородної активності населення в сучасних умовах здатне сприяти підвищення рівня матеріального добробуту населення насамперед за рахунок суттєвого підвищення оплати праці та здійснення реальних кроків щодо вирішення житлової проблеми (за результатами вибіркового обстеження). Оскільки поведінкою сімей у питаннях дітородження керує саме оцінка свого соціально-економічного стану, певну сприятливу роль у підвищенні дітородної активності населення може відіграти скорочення матеріально-дохідного розширення населення, що можливо лише за стабільного соціально-економічного розвитку.

З огляду на роль соціально-психологічних детермінант народжуваності у сучасному світі слід наголосити також на необхідності формування моделі усвідомленого й відповідального батьківства та материнства, утвердження високого соціального статусу сім'ї, переосмислення життєвих цінностей, особливо в урбанізованих регіонах нашої країни.

Не останню роль у підвищенні рівня народжуваності відіграє поліпшення репродуктивного здоров'я населення, що є важливою складовою забезпечення соціально-економічного потенціалу країни. Крім того, особливо актуальним нині є концентрація уваги на удосконаленні системи планування сім'ї, посиленні захисту материнства і дитинства та реформування в цілому системи охорони здоров'я.